

Zofia Sokół

„POLSKIE MEDIA – DZIESIĘĆ LAT PO LIKWIDACJI CENZURY”

(Konferencja naukowa, Warszawa 1–2 czerwca 2000)

Organizatorem konferencji prasoznawczej „Polskie media – dziesięć lat po likwidacji cenzury” był dr hab. Janusz Adamowski – dyrektor Instytutu Dziennikarstwa Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Obrady odbywały się w sali Senatu w Pałacu Kazimierzowskim przy Krakowskim Przedmieściu 26/28.

Konferencja nawiązywała do „majowych sesji prasoznawczych” organizowanych w latach 1986–1995 przez prof. dr hab. Alinę Słomkowską. Celem tegorocznej było omówienie i podsumowanie różnorodnych aspektów funkcjonowania prasy, radia, telewizji oraz nowych form przekazu wchodzących na rynek medialny, a przede wszystkim zmian, jakie zaistniały w ciągu ostatniej dekady, po przełomie politycznym 1989/90 roku, zwłaszcza zniesienia cenzury i odbicia tego zjawiska w mediach.

Wpłynęło 37 zgłoszeń i autorzy dopisali, byli obecni, i wszystkie referaty zostały wygłoszone, co nie często się zdarza się na tego rodzaju imprezach. Autorzy referatów reprezentowali następujące ośrodki uniwersyteckie: warszawski (4 referaty oraz kierowanie sekcjami), wrocławski (8), poznański (6), lubelski (5), katowicki (2) oraz po jednym referacie pracowników uniwersyteckich z Krakowa, Gdańska i Opola. Wyższe Szkoły Pedagogiczne były reprezentowane przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa w Kielcach (4), Bydgoszczy (3) i Rzeszowa (1).

Otwarcia obrad dokonała prof. dr hab. Grażyna Ulicka – dziekan Wydziału Dziennikarstwa i Nauk politycznych, witając zebranych, zaznaczyła, że obecna konferencja jest hołdem pamięci dla przedwcześnie zmarłej profesor Aliny Słomkowskiej i kontynuacją zapoczątkowanych przez nią „majowych spotkań prasoznawców i historyków prasy”.

Obrady przedpołudniowe przebiegały w sesji plenarnej, popołudniowe zaś w trzech sekcjach, natomiast w drugim dniu w przedpołudniowej sesji plenarnej.

Sesją przedpołudniową kierował prof. dr hab. Jerzy Olędzki (UW), który w słowie wstępnym wyraził m.in. następującą myśl: „zmiany, jakie zachodzą w mediach, dziennikarstwie i komunikacji społecznej, gdzie rządzi: władza, słowo i pieniądze, a wokół tej triady, która jest celem samym w sobie, toczy się walka”.

Pierwszym referatem wygłoszonym na sesji plenarnej było wystąpienie prof. dr hab. Bartłomieja Golki (UW) pt. *Transformacja mediów w Polsce w latach dziewięćdziesiątych a potrzeby badawcze*, w którym podkreślił konieczność wypracowania refleksji politycznych, jakie narzuca życie i dostosowywania się do niego mediów. Brak tej refleksji i spojrzenia z szerszej perspektywy, jak również wpływu nowych środków przekazu, zwłaszcza Internetu na prasę, koncentracja i globalizacja mediów, nie pozwalają na całościowe ujmowanie środków masowej komunikacji. Tworzy się nowa dziedzina – medioznawstwo, które wymaga obserwacji naukowej, wypracowania syntezy, refleksji, metod i technik badawczych, a zwłaszcza wzajemnych korelacji różnych środków komunikacji społecznej i ich wpływu na społeczeństwo. Podkreślił dorobek Rady Europy w dziedzinie mediów i potrzebę współpracy z poszczególnymi dziedzinami naukowymi, takimi jak: ekonomia, reklama, technika, futurologia i innych, z których korzystać będzie prasoznawstwo, formy kształcenia dziennikarzy oraz dziennikarze w praktyce. Zapowiedział również projekt nowego czasopisma pt. „Studia Medioznawcze”, nad którym pracuje Instytut Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Prof. dr hab. Tomasz Goban-Klasa (UJ) zaprezentował kolejny referat pt. *Przedmiot i kierunki rozwoju medioznawstwa*, który rozpoczął od słów świętego Mateusza „Biada tym, co nie odczytują znaków czasu”, ponieważ media są takim znakiem, są w centrum wszechświata, centralnym elementem rzeczywistości i zmieniając człowieka, „zmieniają świat, jak dawniej religia”. Nawiązał do tego, że prasa rozwinęła się od ręcznie pisanych nowinek, rozpowszechnianych na niewielkim obszarze. Dalej rozwijał myśl, twierdząc, iż obecnie w dobie rozwoju technologii medialnych „czas i przestrzeń stały się iluzją”. Jednocześnie wobec rozwoju nowych technologii cyfrowych i telematycznych rodzi się pytanie: „Co to są media, co wchodzi w skład pojęcia mediów?”. Swoje wystąpienie profesor ilustrował foliogramami.

Do referatu profesora T. Goban-Klasa nawiązywało wystąpienie prof. dr hab. Jacka Sobczaka (UAM Poznań) pt. *Zmiany ustawodawstwa w zakresie działalności społecznych środków przekazu w Polsce*, w którym autor ustosunkował się do pojęć i terminów oraz ich zakresów: społeczne środki przekazu, środki masowego przekazu, mass media, medialne środki przekazu, które nie zawsze i nie we wszystkich okolicznościach znaczą to samo, zwłaszcza w prawie, dla-

tego też wymagają precyzyjnego omówienia ich znaczeń i zakresów. Konstytucja gwarantuje wolność prasy i wypowiedzi prasowej, ale w praktyce funkcjonuje nadal cenzura w postaci autocenzury i cenzury redakcyjnej, w wielu wypadkach surowsza od dawnej państwowej. Scharakteryzował powstawanie w ostatniej dekadzie nowych rodzajów mediów i ich podział na publiczne i komercyjne i dostosowywanie się ich do obowiązującego prawa. Omówił również istniejące prawo prasowe, prawo reklamy, prawo o zawodzie dziennikarskim, które w trakcie transformacji straciło wszelkie dotychczasowe przywileje, nowych nie zyskało, i co najdziwniejsze – o nic się nie dopomina.

Kolejne wystąpienie prof. dr hab. Beaty Ociepki (Uniwersytet Wrocławski) pt. *Wprowadzenie modelu mediów publicznych w Polsce* nawiązywało do wystąpień przedmówców. Podobnie jak oni, Autorka domagała się uściślenia pojęć: „media publiczne” i „media komercyjne” z punktu widzenia prawnego, językoznawczego i prasoznawczego. Mediami są z reguły „elektroniczne środki masowej komunikacji w systemie analogicznym”, a ich podstawowa funkcja to „misja publiczna i wszystko, co do niej należy, jest – procesem, a nie stanem”. Jak każdy proces funkcja ta podlega zmianom i przekształca się w toku debaty publicznej. Media publiczne są uczestnikami i twórcami debaty publicznej. Następnie porównywała stan badań nad mediami na Zachodzie Europy i w Polsce, w kontekście badania społeczeństwa obywatelskiego i społeczeństwa informacyjnego. Istnienie mediów publicznych nie jest koniecznym warunkiem demokracji, dlatego w Polsce ścierają się dwie tendencje: komercjalizacja i umiędzynarodowienie. Media publiczne winny podlegać ciągłej obserwacji i badaniom, ponieważ są w ciągłym ruchu: zmienia się ich koncepcja jako publicznych środków przekazu, do których każdy ma dostęp. Ich cechami jest pluralizm polityczny i ideowy, funkcjami zaś – informacja, edukacja i rozrywka, a celem – umacnianie tożsamości narodowej.

Gorzki smak wolności. Degradacja polskiej prasy informacyjno-politycznej w latach 1989–1999 – to temat kolejnego referatu prof. dr hab. Tomasza Mielczarka (Akademia Świętokrzyska), który przedstawił, czym była prasa wydawana przez RSW „Prasa-Książka-Ruch” pod kontrolą PZPR, kiedy była traktowana jako instrument sprawowania władzy, a czym stała się w ostatniej dekadzie lat 1989–1999. W tym czasie ukazało się ponad tysiąc tytułów prasy informacyjno-politycznej, utrzymało się około pięciuset, reszta uległa likwidacji lub zawieszeniu. Przedstawił główne kierunki zmian w ogólnopolskiej „starej prasie” na przykładzie „Rzeczypospolitej” i „Życia Warszawy”, jak również sukces „nowej” na przykładzie „Gazety Wyborczej” i „Super Ekspresu”. Omówił też zainteresowanie kapitału zachodnioeuropejskiego i jego obecność w prasie regionalnej i lokalnej (Orkla, Passauer). Poruszył również degradację

treściową i tematyczną w porównaniu z prasą sprzed dziesięciu lat, gdyż współczesna prasa informacyjno-polityczna nie unika sensacji, jej oferta jest uboższa, a poziom ciągle się obniża.

Ostatnim plenarnym wystąpieniem był referat prof. dr. hab. Janusza Rulki (WSP Bydgoszcz) pt. *Historia w mediach. Uwagi teoretyczne i studium wybranych przypadków z lat 1990–1999*. Dotyczył on sprawy historii w mediach, a raczej tego, co dociera do społeczeństwa. Historia jako „magistra vitae” jest wykorzystywana w polityce, życiu społecznym i kulturze, w polityce zaś stanowi dyskurs zastępczy: lewicowcy nawołują do interesowania się przyszłością, prawicowcy – na odwrót: przeszłością. Jakie tematy historyczne wystąpiły w prasie zachodniej po 1989 roku? Przede wszystkim sprawa Katynia, stosunków polsko-radzieckich, wywozów na Sybir, przymusowego przesiedlania ludności, narastanie faktów oskarżających Polaków za holocaust i odpowiedzialności za te wydarzenia oraz wiele innych, na które polscy dziennikarze nie potrafią dać odpowiedzi z braku wiedzy i świadomości historycznej. Zauważyć można że różni politycy, zależnie od danej opcji, różnie interpretują wydarzenia historyczne, co znajduje wyraz w mediach. Z kolei urynkowanie mediów wpływa na to, że historię sprowadza się do ciekawostek, stereotypów, mitów, czyli do tego, co może spodobać się czytelnikowi, bez troski o fakty i prawdę historyczną.

Obrady popołudniowe przebiegały w trzech sekcjach, pierwszej poświęconej *Dylematom rozwoju mediów regionalnych* przewodniczył dr hab. Janusz Adamowski – inicjator i organizator konferencji. W tej sekcji wygłoszono 13 referatów dotyczących zmian, jakie zaszły w ciągu ostatniej dekady w prasie regionalnej: gdańskiej, poznańskiej, bydgoskiej, kieleckiej, lubelskiej i śląskiej. Obraz prasy drukowanej i stan regionalnego i lokalnego dziennikarstwa w referatach nie przedstawia się optymistycznie, ponieważ prasa tego rodzaju przeżywa kryzys, wynikający z praw rynku i dyktatu pracodawców.

Obrady pierwszej sekcji otworzył referat prof. dr. hab. Wiktora Peplińskiego (Uniwersytet Gdański) pt. *Gdański rynek prasowy po dziesięciu latach przeobrażeń*, następny zaś wygłosił doc. dr Jan Załubski (UAM Poznań): *Prasa w Poznaniu – dziesięć lat później*, kolejno dr Wiesław Koński (WSP Bydgoszcz): *Płockie tygodniki w okresie przemian 1990–2000*. Prasa kielecka omówiona została w referatach pracowników Instytutu Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa Akademii Świętokrzyskiej – mgr Marii Siudy: *Prasa kielecka 1989–1999* i dr Jolanty Kępy-Mętrak: *Przemiany w środowisku dziennikarskim Kielc po 1989 roku*. Prasę lubelską przedstawiła mgr Lidia Pokrzycka (UMCS Lublin): *Prasa lubelszczyzny w latach 1989–1999 roku*. Dwa wystąpienia dotyczyły mediów śląskich i zostały

wyłoszone przez pracowników Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego – dr. Marka Jachimowskiego: *Krajobraz mediów Śląska w dziesięć lat po zniesieniu cenzury* i dr. Mariana Gieruli: *Spoleczny odbiór mediów na Śląsku w okresie transformacji*. Prasę wrocławską omówiła redaktorka „Gazety Wrocławskiej”, jednocześnie pracownica Uniwersytetu Wrocławskiego mgr Jolanta Cianciara w referacie pt. *Transformacja wrocławskiego rynku medialnego po 1989 roku*. Sytuację w radiu i telewizji regionalnej naświetlili: mgr Jan Świdorski (Uniwersytet Wrocławski): *Kryzys regionalnego radia publicznego na przykładzie Śląska* i mgr Marian Guzek (WSP Bydgoszcz): *Ośrodki regionalne TVP S.A. 1992–2000*.

Obradom drugiej sekcji zatytułowanej *Prawne problemy mediów po 1989 roku* przewodniczył prof. dr hab. Bogdan Michalski (UW). Wyłoszono 8 referatów dotyczących prawa prasowego, wolności słowa i wypowiedzi, reglamentacji dziennikarstwa, cenzury, ochrony prawnej nadawców mediów. Likwidacja cenzury w 1989 roku spowodowała uaktywnienie się mechanizmów cenzuralnych, a jednocześnie pojawiły się próby reglamentacji przez kolportaż. Sekcję tę ze względu na różnorodność tematyczną referatów podzielono na grupę dotyczącą zagadnień prawnych, reglamentacji i cenzury. Grupę zagadnień prawnych reprezentowały referaty prof. dr. hab. Władysława M. Grabskiego (Akademia Świętokrzyska): *Prawo do ochrony dokumentacji pracy twórczej jako część dziedzictwa kulturowego przełomu XX–XXI wieku. (Normy i zasady UNESCO)* oraz dr Janiny Frasz (Uniwersytet Wrocławski): *Zapisy dotyczące komunikowania w Konstytucji III RP*. Sprawom wolności informacji, reglamentacji słowa i dziennikarstwa poświęcone były trzy następne referaty: dr Lucyny Szot (Uniwersytet Wrocławski): *Prawna reglamentacja wolności dziennikarzy w Polsce po 1989 roku*, redaktor dr Elżbiety Ciborskiej: *Wolność słowa czy jej ukryta reglamentacja w III Rzeczypospolitej* i dr Marzeny Barańskiej-Sered (UAM Poznań): *Wolność informacji a wolność informacji gospodarczej*. Następne dwa referaty dotyczyły cenzury prasowej i sytuacji w prasie po jej zniesieniu: prof. dr. hab. Joachima Glenska (Uniwersytet Opolski): *Cenzura prasowa na Śląsku – wczoraj i dziś* i dr Beaty Romiszewskiej (UMCS Lublin): *Prasa lubelska wobec zniesienia cenzury*. Odrębnym referatem było wystąpienie dr Jędrzeja Skrzypczaka (UAM Poznań): *Prawo do nadań jako nowa kategoria ochrony nadawców radiowych i telewizyjnych*.

Nowe zjawiska w polskich mediach po 1989 roku – taką nazwę nosiła trzecia sekcja kierowana przez dr. hab. Macieja Mrozowskiego (UW). Autorzy wyłosili 9 referatów dotyczących różnych zagadnień, które podzielić można na kilka kategorii: niespotykane dotąd zjawiska w prasie, wspólne dla naszego kraju i dla krajów zachodnich, jak np.: Internet i nowe środki przekazu, reklama

i lobbying, co zostało przedstawione w referatach dr Doroty Piątek (UAM Poznań): *Od propagandy do marketingu politycznego. Media polityczne w Polsce*, dr. Tomasza Płonkowskiego (UW): *Ewolucja mediów a życie publiczne w Polsce*, dr. hab. Michała Gajlewicza (UW): *Wpływ reklamy na ofertę mediów* i mgr Agnieszki Dmowskiej (doktorantki UW): *Lobbying jako forma działania grupy interesów za pośrednictwem mediów. (Po 1989 roku)*. Inną grupę zagadnień stanowiły referaty dotyczące zjawiska jeszcze u nas nowego i do 1989 roku nie występującego w mediach, a mianowicie: kapitału zagranicznego w polskiej prasie, życia prywatnego polityków i polityki w życiu prywatnym i zacierania się sfery publicznej i politycznej. Zostały przedstawione w referatach: prof. dr hab. Zofii Sokół (Akademia Świętokrzyska): *Polsko-niemieckie magazyny kobiece w latach 1990–1999*, dr Bogusławy Dobek-Ostrowskiej (Uniwersytet Wrocławski): *Relacje międzymedialne a elity polityczne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych – nowy typ relacji*, mgr Katarzyny Olejnik (UMCS Lublin): *Pluralizm języka w kampanii wyborczej polskiej prawicy w 1997 roku. Dyskurs totalitarny w publicystyce polskiej prawicy*, dr. Włodzimierza Głodowskiego (UW): *Spoleczne implikacje rozwoju nowych technik komunikowania* i redaktora mgr. Kazimierza Serwina (Polskie Radio i Uniwersytet Wrocławski): *Rozwój nowych mediów po 1989 roku w Polsce*. Każdy z referatów dotyczył innego zagadnienia i ujmował go w swoisty sposób, ponieważ autorami byli politolodzy, socjologowie, dokumentaliści, prasoznawcy, dziennikarze oraz przedstawiciele rodzącej się dyscypliny – medioznawstwa.

Obrady drugiego dnia odbywały się w sesji plenarnej, której przewodniczył prof. dr hab. Jerzy Bralczyk (UW). Wygłoszono cztery referaty, które dotyczyły zagadnień ogólnych związanych z mediami. Sesję w tym dniu rozpoczął prof. dr hab. Marcei Kosman (UAM Poznań) referatem *Cenzura i autocenzura – refleksje historyka*, w którym dokonał przeglądu występowania autocenzury „od Galla Anonima – do Franciszka Rakowskiego” w Polsce i przedstawił jej wpływ na recepcję najbardziej poczytnych dzieł, jak na przykład Józefa Ignacego Kraszewskiego, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego i innych znanych pisarzy. Kolejny referat pt.: *Manipulatorzy czy strażnicy systemu demokratycznego? Obraz mediów w społeczeństwie polskim 10 lat po zniesieniu cenzury* wygłosiła dr Marcelina Zuber (Uniwersytet Wrocławski). Zagadnienie to ujęła z punktu widzenia socjologicznego, opierając się na badaniach własnych, dała przegląd roli i funkcji mediów, ukazała stosunek społeczeństwa do dziennikarzy oraz postrzeganie przez przeciętnego respondenta świata mediów. Następnie spółka autorska – dr Paweł Nowak i mgr Danuta Kępa-Figura (oboje z UMCS Lublin) zaprezentowali referat: *Nowa epoka, stary język? Środki perswazyjne przed i po zniesieniu cenzury*. Opierając się na wybranych tekstach „Trybuny Ludu” i „Przyjaciółki”

z lat pięćdziesiątych oraz „Wprost” i „Gazety Wyborczej” z lat dziewięćdziesiątych, udowodnili, że nastąpiła nowa epoka, ale język metafor pozostał ten sam, „gdyż język najtrudniej ulega zmianom”.

Ostatni referat na temat mediamorfozy pt. *Media przyszłości. Aspekt konwergencji* dotyczący przyszłości mediów i mediów przeszłości wygłosił dr hab. Tadeusz Kowalski (UW). Mediamorfoza jest procesem złożonym, w którym występuje zespół zjawisk współrewolucji i współistnienia, które podlegają konwergencji, mając przy tym zdolności adaptacyjne. Powstałe nowe formy przekazu treści przez teleputer powstały z połączenia komputera i telefonu, nie są ograniczone czasem, ani miejscem. Tworzy się nowe zjawisko – mediodziennikarstwo i medioznawstwo, wymagające obserwacji naukowej i badań.

Następnie odbyła się dyskusja, w której udział wzięło kilkadziesiąt osób, niektórzy po kilka razy. Organizatorzy zapowiedzieli druk referatów wygłoszonych na konferencji, kontynuację „spotkań medialnych” co roku na przełomie maja i czerwca. Obecnie w Polsce przynajmniej w 50 ośrodkach, łącznie ze szkołami prywatnymi, kształci się dziennikarzy oraz prasoznawców i zachodzi już potrzeba wymiany informacji naukowej, społecznej, dydaktycznej, prezentacji dorobku szkoły. Poinformowano, że powstało Stowarzyszenie Szkół Dziennikarskich kształcących dziennikarzy na poziomie wyższym, w którym również chętnie widziani będą przedstawiciele szkół prywatnych.